

Ольга ЛЕМЕШКО,

Національна академія Державної прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ЛОКАЛІЗАЦІЇ НЕСТАНДАРТНИХ СИТУАЦІЙ В ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН

В статті обґрунтовано структуру професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон. На основі результатів аналізу наукових досліджень щодо готовності до професійної діяльності в структурі готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон автор виокремлює декілька компонентів, зокрема особистісний (особистісний потенціал, мотиви професійної діяльності, цінності й ціннісні орієнтації, комплекс ставлень до професійної діяльності й професійних завдань), когнітивний (знання відповідних законів, змісту професійної діяльності й професійних завдань) і діяльнісний (активна соціальна роль і якість виконання професійних дій).

Ключові слова: структура, професійна готовність, нестандартна ситуація, офіцери-прикордонники, пункт пропуску.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогоднішній день суттєво змінилися основні ризики та загрози національній безпеці України: тероризм, міжнародна злочинність, контрабандна діяльність, військові дії на сході України, тому виникла нагальна потреба у перегляді та вдосконаленні протидії цим факторам. Обстановка на державному кордоні постійно ускладнюється, тому необхідно швидко реагувати на її зміни та приймати законні рішення. Важливо підняти на високий рівень професійну підготовку персоналу та підрозділів в цілому та до дій з локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон зокрема. Це неможливо здійснити без гнучкої системи професійної підготовки курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (НАДПСУ), що передбачає розробку структури формування

професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема вдосконалення професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон є предметом уваги військової і педагогічної науки як вітчизняних, так і закордонних учених. У дослідженнях В. Балашова, Л. Боровика, О. Галімова, О. Діденка, Д. Іщенка, А. Мальцева, В. Райко та ін. розкриваються особливості удосконалення професійної готовності прикордонників, які враховують специфіку оперативно-службової діяльності підрозділів та органів охорони державного кордону України. Однак, результати аналізу наукових джерел свідчать про те, що поза увагою дослідників залишається розв'язання проблеми професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон.

Метою статті є обґрунтування специфіки структури формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цінним значенням у структурі професійної готовності є знання. Саме з рівнем і обсягом доступних суб'єктові професійних знань, можливістю їхнього засвоєння, переробки, поширення та продукування співвідноситься стан і рівень розвитку готовності до діяльності. Знання є операційною складовою готовності та залежать від професійних функцій спеціаліста [1].

На думку Б. Уортерса (Bill Warters) та Р. Бейкала (Robert Bacal), складовими готовності до попередження і розв'язання конфліктів є знання (демонструвати розуміння типу конфлікту та шляхи виявлення себе у професійній сфері); уміння та навички співпрацювати в розв'язанні проблем (активно слухати; формулювати бажані результати; визначати головні інтереси; аналізувати ситуацію та удосконалювати уміння та навички); особистісні якості

(здатність дотримуватись етичних норм під час співпраці у вирішенні конфліктів, дотримуватись нейтралітету, конфіденційності, об'єктивності, поваги до іншої думки, бути чесним) [2].

Для розробки структури готовності до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон можна використати модель підготовки випускника НАДПСУ та кваліфікаційні вимоги до випускників вищого військового навчального закладу за спеціальностями [3].

В освітньо-кваліфікаційній характеристиці на випускників НАДПСУ – фахівців за спеціальністю «Охорона та захист державного кордону» визначено, що відповідно до посад, що може займати випускник НАДПСУ, він придатний до виконання оперативно-службових функцій (здійснення відповідних видів діяльності) та типових для даної функції задач діяльності. Кожній задачі відповідає система умінь щодо вирішення цієї типової задачі діяльності. Кваліфікаційні вимоги до військово-професійної підготовки передбачають, що змістом оперативно-службових функцій офіцерів-прикордонників є підтримання підрозділу в постійній готовності з метою забезпечення постійної готовності підрозділу у мирний і воєнний час. При цьому вказується на уміння: проводити заходи з підтримання постійної готовності та злагодженості підрозділу; здійснювати морально-психологічне забезпечення персоналу підрозділу до виконання службових завдань; приймати обґрунтовані управлінські рішення, проводити їх оцінку; організовувати процес управління; здійснювати планування, організацію, мотивацію та контроль оперативно-службової діяльності; використовувати сучасні ефективні методи управління; організовувати власну роботу та роботу підпорядкованого колективу [4].

Також передбачено здатність до управління прикордонним підрозділом в умовах загострення обстановки, при проведенні спеціальних заходів щодо пошуку правопорушників та локалізації кризових ситуацій. Визначаються наступні вміння: оцінювати пошукову ситуацію, приймати доцільне рішення на проведення спеціальних заходів щодо пошуку правопорушників (при ускладненні обстановки), віддавати розпорядження підпорядкованому

персоналу, організувати та підтримувати взаємодію, всебічне забезпечення та управління підрозділом; організувати охорону державного кордону та керувати прикордонною службою прикордонного підрозділу у різних умовах обстановки; організувати посилену охорону державного кордону (посилений прикордонний контроль); організувати дії по припиненню конфліктів в пунктах пропуску.

У моделі підготовки випускника НАДПСУ перераховується зміст прикордонної, військово-прикордонної та військової (загальна тактика) підготовки. Зміст прикордонної підготовки на посаді молодшого інспектора прикордонної служби – молодшого прикордонного наряду визначає, що курсант 1 курсу повинен знати [5]: класифікацію конфліктних ситуацій, організацію та проведення локалізації конфліктних та нестандартних (кризових) ситуацій у пунктах пропуску; порядок організації антитерористичних заходів у пунктах пропуску через кордон.

Зміст прикордонної підготовки моделі підготовки випускника ДПСУ на посаді начальника відділу прикордонної служби (III, IV категорії) визначає, що курсант 4 курсу повинен вміти [5 с. 3]: організувати службову діяльність відділу прикордонної служби, відділення інспекторів прикордонної служби; приймати рішення при виникненні різних ситуацій у пунктах пропуску; локалізувати конфліктні та нестандартні (кризові) ситуації в пунктах пропуску.

Далі розглянемо окремі складові структури готовності. На сьогодні вчені трактують це питання неоднозначно та висловлюють декілька позицій.

Так, наприклад, М. Дьяченко та Л. Кандибович відносять до структури психологічної готовності позитивне ставлення до діяльності та професії загалом; риси характеру, які б відповідали вимогам діяльності, уміння, здібності, темперамент, мотивацію; необхідні знання, навички, вміння; стійкість професійно важливих якостей: сприйняття, уваги, мислення, емоційних і вольових процесів [6, с. 175].

М. Левітов, розглядаючи структуру готовності виокремлює ставлення людини до цієї роботи, її трудову спрямованість у цій сфері та здібності до професії, а також опанування знань, умінь й навичок, необхідних для певної професії [7 с. 113].

А. Балендр, аналізуючи психолого-педагогічну літературу щодо якостей для формування конфліктологічної готовності майбутніх офіцерів ДПСУ, визначив три її компоненти (складових): мотиваційно-вольовий, пізнавально-операційний та прогностично-творчий [8, с. 40]

Загалом на основі результатів аналізу наукових досліджень щодо готовності до професійної діяльності в структурі готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон можна виокремити декілька компонентів, зокрема особистісний (особистісний потенціал, мотиви професійної діяльності, цінності й ціннісні орієнтації, комплекс ставлень до професійної діяльності й професійних завдань), когнітивний (знання відповідних законів, змісту професійної діяльності й професійних завдань) і діяльнісний (активна соціальна роль і якість виконання професійних дій).

Системотвірним компонентом при цьому є *особистісний*, що визначає мету і характер діяльності офіцера-прикордонника та охоплює систему мотивів, інтересів, пов'язаних зі сферою діяльності офіцера-прикордонника з локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон. Важливе значення при цьому має позитивне ставлення майбутнього офіцера-прикордонника до вивчення питань з локалізації нестандартних ситуацій, намагання сформуванню відповідну готовність для подальшої ефективної професійної діяльності. Цей компонент охоплює також інтерес до питань з локалізації нестандартних ситуацій як важливої умови ефективного виконання завдань з охорони кордону, прагнення підвищити свій рівень знань у цій сфері.

Цей компонент стосується розуміння майбутніми офіцерами-прикордонниками необхідності опанування знань про класифікацію нестандартних ситуацій та алгоритм дій. До цього компонента готовності до

локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон ми зараховуємо також особистісні фізичні якості майбутніх офіцерів-прикордонників. Окрім цього, для локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон офіцер-прикордонник повинен мати добру увагу, пам'ять, мислення, організаторські, вольові та комунікативні якості. Молодий дослідник А. Чудик вважає, що особливе значення мають висока нервово-психічна стійкість, високий рівень розвитку психомоторних і фізичних якостей (швидкість сенсомоторних реакцій, спритність, точна координація рухів, загальна й спеціальна фізична витривалість, здатність до тривалої розумової й фізичної напруги, уміння швидко відновлювати сили після фізичних і психічних навантажень тощо). У зв'язку з цим офіцер-прикордонник повинен мати гарний загальний стан здоров'я, високу працездатність, бути зданим протистояти негативному впливу гіподинамії [9].

Загалом особистісний компонент характеризує спонукальний аспект готовності до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон й містить стійкі мотиви до вивчення питань щодо локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон, усвідомлення важливості зазначеної готовності для подальшої оперативно-службової діяльності (ОСД), систему ціннісних орієнтацій і смислових установок, які спонукають особистість до систематичної роботи з формування у себе готовності до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон.

Когнітивний компонент готовності до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон – це сукупність науково-теоретичних знань офіцера-прикордонника, необхідних для охорони та оборони державного кордону. Також сюди можна віднести знання з педагогіки, психології та морально-психологічного забезпечення діяльності прикордонних підрозділів, про специфіку застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу при локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон.

Зміст когнітивного компонента готовності до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон ґрунтується на системі знань про класифікацію конфліктних ситуацій, організацію та проведення локалізації конфліктних та нестандартних (кризових) ситуацій у пунктах пропуску, порядок організації антитерористичних заходів у пунктах пропуску через кордон; про різні рівні захисту, а також про передбачені законом дії прикордонників для самооборони; про правила та процедуру застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї відповідно до чинного законодавства та відомчих інструкцій. Також до цього компоненту варто віднести основні правила комунікації.

Діяльнісний компонент готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон передбачає володіння офіцерами-прикордонниками уміннями та навичками, необхідними для виконання завдань із охорони та захисту державного кордону серед яких найбільш значущими є: уміння швидко оцінювати рівень небезпеки ситуації, реагувати на неї та приймати правильні рішення щодо локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон із застосуванням заходів фізичного впливу до порушників державного кордону з метою припинення правопорушення та їх затримання; для захисту громадян (самозахисту) від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю; для припинення опору прикордонникам під час виконання службові обов'язки з охорони державного кордону, боротьби зі злочинністю чи звільнення заручників; впровадження до оперативно-службової діяльності найбільш ефективних тактичних прийомів та способів дій для локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон; уміння застосовувати заходи психологічного та фізичного впливу в будь-яких нестандартних ситуаціях, що можуть виникнути під час ОСД.

Трьохкомпонентна структура готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон обумовлена особливостями підготовки майбутніх

офіцерів-прикордонників з дисциплін прикордонного контролю, тактики прикордонної служби, особистої безпеки, іноземної мови за професійним спрямуванням та ін. Центральною одиницею у визначеній нами структурі готовності виступає когнітивний компонент, тому що саме через нього відбувається формування теоретичних знань у майбутніх офіцерів-прикордонників щодо здійснення оперативно-службової діяльності. Сполучною ланкою між когнітивним та діяльнісним компонентами, як комплекс взаємопов'язаних потреб, інтересів, мотивів майбутнього офіцера-прикордонника, виступає особистісний компонент. Він відображає ставлення майбутніх офіцерів-прикордонників до служби та спрямований на саморозвиток і самореалізацію. Діяльнісний компонент відображає безпосередні уміння та навички, які необхідні для ефективного вирішення майбутніми офіцерами-прикордонниками нестандартних та конфліктних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон під час виконання оперативно-службової діяльності.

Таке розуміння структури готовності локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон дозволяє визначити і напрями роботи з формування цієї професійно важливої властивості, що має передбачати визначення мотивів професійної діяльності та необхідних для цього якостей (особистісний аспект), надання професійних та спеціальних знань (когнітивний аспект), формування системи вмінь і навичок відповідного застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу в процесі ОСД (діяльнісний аспект).

Висновки. Таким чином, з урахуванням наукових поглядів та методологічних трактувань категорії готовності основними компонентами готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон можна вважати *особистісний, когнітивний та діяльнісний*, а готовність майбутніх офіцерів-прикордонників локалізації нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон трактувати як професійно важливу особистісну властивість,

що ґрунтується на управлінських якостях, знаннях, уміннях і навичках та дозволяє здійснювати управління силами і засобами, забезпечувати належний рівень застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу при виконанні поставлених завдань з охорони державного кордону.

Перспективами подальших розвідок за цим напрямом є розробка методики прогнозу розвитку нестандартних ситуацій в пунктах пропуску через державний кордон та рекомендації щодо дій при їх виникненні.

Список використаної літератури

1. Балашов В. О. Управління повсякденною діяльністю з'єднання (частини) Прикордонних військ: курс лекцій / В. О. Балашов, В. М. Махобей, Ю. П. Лазоренко, О. А. Волькович. – Хмельницький : Вид-во НАПВУ, 1999. – 105 с.
2. Weber M. The sociology of religion. Boston: veacon Press, 1963 / М.Вебер Социология религии : избранное : Образ общества. – М.: Юрист, 1994. World wars decides who controls world trade : [Electronic resource] // The Institute for Economic Democracy.–<http://www.ied.info/articles/america-gains-economic-freedom/world-wars-decides-who-controls-world-trade>; Bernard J. The Nature of Conflict. – Paris, 1957.
3. Освітньо-кваліфікаційна характеристика на випускника НАДПСУ ім. Б. Хмельницького. Освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр». Напрямок підготовки 1603 «Охорона та захист державного кордону». – Хмельницький, 2007. – 120 с.
4. Освітньо-кваліфікаційна характеристика на випускника НАДПСУ ім. Б. Хмельницького. Освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр». Напрямок підготовки 1603 «Охорона та захист державного кордону». – Хмельницький, 2007. – 120 с.
5. Модель підготовки випускника ДПСУ факультету Охорони та захисту державного кордону.– Хмельницький, 2007. – 27 с.
6. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ, 1981. – 383 с.
7. Левитов Н. Д. Психология труда / Н. Д. Левитов. – М. : Гос. учеб. – педагогич. издательство, 1963. – 339 с.
8. Балендр А. В. Формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до вирішення конфліктних ситуацій : дис... канд..пед.наук.:спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»/ Андрій Васильович Балендр. – Хмельницький, 2011. – 209 с.

9. Чудик А.В. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності : дис. ... канд. пед. наук :13.00.04 / А.В.Чудик. – Хмельницький, 2015. – 63 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Мальцев А. Ю.

Лемешко О. Структура профессиональной готовности будущих офицеров-пограничников к локализации нестандартных ситуаций в пунктах пропуска через государственную границу

В статье обоснована структура профессиональной готовности будущих офицеров-пограничников к локализации нестандартных ситуаций в пунктах пропуска через государственную границу. На основе результатов анализа научных исследований по готовности к профессиональной деятельности в структуре готовности будущих офицеров-пограничников к локализации нестандартных ситуаций в пунктах пропуска через государственную границу автор выделяет несколько компонентов, в том числе личностный (личностный потенциал, мотивы профессиональной деятельности, ценности и ценностные ориентации, комплекс отношений к профессиональной деятельности и профессиональным задач), когнитивный (знание соответствующих законов, содержания профессиональной деятельности и профессиональных задач) и деятельностный (активная социальная роль и качество выполнения профессиональных действий).

Ключевые слова: структура, профессиональная готовность, нестандартная ситуация, офицеры-пограничники, пункт пропуска.

Lemeshko O. The structure of the professional readiness formation of the future border guards officers to localization of non-standard situations at the check points across the state border

The article deals with the structure of the professional readiness formation of the future border guard officers to localization of non-standard situations at the check points across the state border. The author points out several components in the structure of the professional readiness formation of the future border guard officers to localization of non-standard situations at the check points across the state border, including personal (personal potential, motivation of professional activities, values and value orientation, complex attitudes to the profession and the professional tasks), cognitive (knowledge of relevant laws, the content of professional activities and professional tasks) and activity (active social role and quality of professional actions).

An important component is the personal that determines the purpose and nature of the border guard officer and includes a system of motivations, interests related to the scope of professional readiness formation of the future border guard officers to localization of non-standard situations at the check points across the state border.

There is a positive attitude of the future border guard officers to study the localization of localization situations, attempts to form a corresponding willingness to further the effective professional activity.

The cognitive component of readiness for localization of non-standard situations at checkpoints across the state border – is a collection of scientific and theoretical knowledge of border guard officers, necessary for the protection and defense of the state border. It also includes knowledge of pedagogy, psychology, moral and psychological support of border guard units of the specific application of special means and measures of physical restraint in the localization of non-standard situations at checkpoints across the state border.

The content of cognitive component of readiness for localization of non-standard situations at checkpoints across the state border is based on a system of knowledge about the classification of conflicts, organization and localization of conflict and non-standard (crisis) situations at border crossing points, the order of anti-terrorism measures at checkpoints across the border; different levels of protection; rules and procedure of physical influence use, special means and weapons in accordance with laws and departmental instructions. Also this component should include basic rules of communication.

Activity component of future border guard officers to the location of non-standard situations at checkpoints across the state border involves border guards abilities and skills necessary to perform tasks of security and protection of the state border among which the most important are: the ability to quickly assess the level of danger of the situation, react on it and make the right decision on the localization of non-standard situations at checkpoints across the state border with the use of physical impact to violators of the state border to stop their offense and detention; protection of citizens (self-defense) against attacks and other acts that endanger their life or health; the fight against crime or release of hostages; introduction to the operational performance of the most effective tactics and methods of action to localization of non-standard situations at checkpoints across the state border; ability to apply measures of psychological and physical effects in any unusual situations that may arise during the service.

Keywords: *structure, professional readiness, non-standard situation, borderguard officers, border crossing points.*